

Članki in razprave

Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih

(Referat na 16. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije,

Ptuj, 27.-29. novembra 1995)

VLADIMIR KOLOŠA

UVOD

V referatu podajam kratek pregled dela za javnost in stikov z javnostjo, ki zajemajo informacijsko, vzgojnoizobraževalno, publikacijsko in razstavno dejavnost. O posameznih dejavnostih bodo govorili drugi referenti in koreferenti na "omizjih".

OPREDELITEV POJMOV JAVNOST IN DELO ZA JAVNOST V ARHIVIH

Preden preidem na predmet naslova, je potrebno razločiti, kaj v arhivih razumemo pod pojmom **javnost in delo za javnost**.

Arhivsko gradivo je del kulturne dediščine, ki je s svojo kulturno, znanstveno oziroma estetsko vrednostjo namenjeno vsem delovnim ljudem in občanom in vsakdo ima pravico pod enakimi pogoji spoznavati in uživati vrednote kulturne dediščine.¹ Ker so delovni ljudje in občani javnost v najširšem smislu, je torej vse delo strokovnih institucij, ki jim je družba poverila izvajanje varstva arhivskega gradiva, delo za javnost. Vse naše strokovne naloge, ugotavljanje, evidentiranje, zbiranje, vzdrževanje in strokovna obdelava arhivskega gradiva so namreč namenjene temu, da bi vsakdo lahko uveljavil oz. realiziral to pravico. V ožjem smislu pa omejujemo delo za javnost le na tisti segment, kjer pridejo rezultati našega dela na različne načine z javnostjo v stik. Ta stik je lahko oseben (z uporabniki arhivskega gradiva za različne namene, z obiskovalci razstav in predavanj), prek uporabe publikacij, ali prek sredstev javnega obveščanja.

Poleg dela za javnost, ki omogoča ljudem uveljavljanje pravice do spoznavanja in uživanja vrednot arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine, pa je še drug segment, ki bi mu bolj pristajala oznaka stiki z javnostjo oziroma popularizacija arhivske službe. Od tega, koliko je v javnosti prisotna zavest o pomenu arhivskega

gradiva in njenega varstva, je namreč posredno odvisno, kakšne pogoje, predvsem materialne, bo omogočala družba za opravljanje naše dejavnosti.

Obe področji dela, ki je povezano z javnostjo, se med seboj večkrat neločljivo prepletata in ju je zato potrebno obravnavati skupaj.

OBRAVNAVANJE PODROČJA ARHIVI IN JAVNOST NA MEDNARODNI RAVNI IN PRI NAS

Problematico povezav med arhivi in javnostjo v svetu so prvič kompleksno obravnavali na 15. konferenci "Okrogle mize" arhivov leta 1974 v Ottawi. Pred tem je Državni arhiv Kanade izdal vprašalnik z okrog 150 vprašanji, ki je bil poslan vsem državam - članicam Mednarodnega arhivskega sveta, takratni sekretar konference, direktor Arhivske službe Pariza Christian Gut, pa je na podlagi odgovorov iz več kot 40 držav pripravil referat, v katerem je na konferenci podal sintezo prejetih informacij, ki jih je razvrstil v 4 obsežna in notranje podrobneje razdeljena poglavja: 1) organiziranje stikov z javnostjo, publiciteta, sredstva javnega informiranja; 2) publikacije (izdajateljska dejavnost arhivov); 3) razstave (stalne in občasne); 4) izobraževalna dela in izobraževalne službe.² Iz referata je razvidno, da so se arhivi v mnogih državah že doslej dobro zavedali velikega pomena povezovanja z javnostjo in na tem področju tudi že veliko naredili, čeprav so se bolj malo ukvarjali s tozadevnimi teoretičnimi vprašanji.

Na najvišji mednarodni ravni se je o teh vprašanjih razpravljalo na IX. mednarodnem kongresu arhivov leta 1980 v Londonu, kjer je eno od štirih plenarnih zasedanj potekalo pod naslovom Arhivi v službi javnosti, uvodni referat pa je imela Francozinja Claire Berche. V koreferatih in v diskusiji je bilo poudarjeno, da morajo arhivi izkoriščati vse možnosti za stike z

¹ Zakon o naravni in kulturni dediščini, 4. člen (Ur. l. SRS, št. 1/81).

² Christian Gut, Arhiv i javnost; sh. prevod v Arhivist XXV, 1-2/75, str. 100-127.

javnostjo, od omogočanja različnih oblik uporabe arhivskega gradiva, ter dajanja informacij o gradivu posredovanja vedenja o pomenu arhivskega gradiva in arhivske dejavnosti, preko vzgojno-izobraževalnih programov, javnih medijev, razstav, objav in predavanj, do različnih oblik vključevanja v širša družbena dogajanja.³

Kljub temu, da je bilo v zaključku plenarne seje ugotovljeno, da zanimanje javnosti za arhive narašča v vseh oblikah, pa v kasnejši literaturi prevladujejo predvsem teoretični članki o arhivskih razstavah in deloma o pedagoškem delu v povezavi z zgodovino. Tudi strokovno izobraževanje arhivskih delavcev na tem področju le počasi prihaja v programe znanih evropskih arhivskih šol. V marhurški arhivski šoli, s katero imamo slovenski arhivisti najboljše stike, so npr. temo "arhivsko delo za javnost" začeli predavati šele jeseni leta 1993.⁴

V slovenski strokovni literaturi sta se prva dotaknila nekaterih vprašanj, ki so v določeni zvezi z delom za javnost, Janez Kos in Marija Oblak-Čarni v priročniku *Arhivska tehnika*, kjer sta pisala o arhivskih razstavnih prostorih in njihovi opremlitvi oziroma o arhivski čitalnici in njeni opremlitvi.⁵ V našem strokovnem glasilu *Arhivi* najdemo sicer vrsto poročil o arhivskih razstavah, publikacijah in raznih oblikah strokovnih posvetovanj (tudi ta so javna!), problemsko pa se je doslej lotila te tematike, oziroma vsaj enega njenega segmenta, namreč vprašanja vključevanja arhiva v vzgojno-izobraževalni proces mladine, edino Mojca Grahnar v V. letniku *Arhivov*.⁶

Kljub temu, da slovenska arhivska stroka teoretičnim vprašanjem stikov z javnostjo ni posvečala dovolj pozornosti, pa ima zavest o pomembnosti teh stikov spoštovanja vredno tradicijo, kot homo videli pozneje pri pregledu posameznih oblik, in je relativno dobro razvita, v nekaterih segmentih celo med evropskim povprečjem. Ko sta oktobra 1994 ohiskala nekatere slovenske arhive (vse razen Celja in Ptuja) strokovnjaka Mednarodnega arhivskega sveta, z namenom da izdelata za ta organ poročilo o stanju arhivov in arhivske službe v Sloveniji, sta

bila presenečena nad količino in kvaliteto arhivskih publikacij. V poročilo pa sta zapisala, da slovenski arhivi namenijo veliko pozornost odnosu do javnosti. Pohvalila sta razstave, razstavne kataloge, inventarje, objave virov in tudi našo pedagoško dejavnost.⁷

PREGLED DELA ZA JAVNOST V SLOVENSKEH ARHIVIH PO POSAMEZNIH OBLIKAH AKTIVNOSTI

Oblike dela za javnost se med seboj prepletajo, vendar je celoten sklop potrebno zaradi lažjega obravnavanja na nek način razdeliti. V osnovi sem obdržal delitev, ki jo je uveljavil že omenjeni Christian Gut, s tem da sem njegovim štirim sklopom dodal še petega: stiki z neposrednimi uporabniki arhivskega gradiva.

I. Stiki z javnostjo prek sredstev javnega informiranja

Na prvo mesto jih postavljam zato, ker so glede na naše namene najbolj kompleksni. Vsebujejo ohvestila o našem delu (na primer o publikacijah, razstavah, problemih uporabe arhivskega gradiva, zlasti za upravne in poslovne namene, zakonodajnih prizadevanjih, strokovnih posvetovanjih), s čimer opozarjamo na našo prisotnost v družbi in na pomembnost nalog, ki jih imamo, s tem pa posredno populariziramo pomen arhivske kulturne dediščine. Hkrati so javni mediji edina možnost, da opozorimo družbo na nerešene probleme, materialne (prostori, oprema, kadri), ali strokovne (npr. če gre za interese različnih strok in organizacij), ki nam onemogočajo, da bi svojo nalogo opravljali bolj kvalitetno in v večjem obsegu.

Stiki s sredstvi javnega informiranja se v zadnjih letih, zlasti po ukinitvi monopolnih položajev v dnevnem tisku, ni na področju radia in televizije, izboljšujejo, na kar kaže povečano število prispevkov v časopisju (v letu 1994 jih je bilo samo v "vseslovenskih" dnevnikih objavljenih okrog 80), pa tudi na radiu in televiziji.⁸ Njihovi avtorji ali organizatorji so tako arhivski strokovni delavci kot tudi novinarji, predvsem iz kulturnih redakcij. Večina prispevkov, tudi novinarskih, je nastala na pobudo arhivov in so po vsebini zanje ugodni. Nekateri časopisni članki,

³ Peter Ribnikar, IX. mednarodni kongres arhivov v Londonu, v: *Arhivi* III/1-2, Ljubljana 1980, str. 55-59.

Referati s kongresa so na voljo v knjižnici Arhiva Republike Slovenije.

⁴ Andrea Wettmann, Öffentlichkeitsarbeit in der archivischen Fachausbildung, v: *Der Archivar*, Jg. 48, 1995, H. 1, str. 133-140.

Avtorica v izpodbijah navaja tudi pomembnejšo nemško strokovno literaturo za ta področje.

⁵ Janez Kus, Arhivski razstavní prostori in njihova opremlitev, v: *Arhivska tehnika*, Ljubljana 1972, str. 199-204.
Marija Oblak-Čarni, Arhivska čitalnica in njena opremlitev, v: *Arhivska tehnika*, Ljubljana 1972, str. 195-198.

⁶ Marija Grahnar, Ali se lahko arhiv vključi v vzgojno-izobraževalni proces mladega človeka?, v: *Arhivi* V/1-2, Ljubljana 1982, str. 43-45.

⁷ Zaključni poročilo delegacije strokovnjakov Mednarodnega arhivskega sveta v Slovenijo od 2. do 9. oktobra 1994 (podpisana sta Jean-Marie Jenn, direktor Arhiva mesta Pariz in Matthias Manz-Tanner, državni arhivist iz Bale-Campagne v Švici) je v prevodu Vladimirja Sunčiča objavljen v *Obvestilih Arhiva Republike Slovenije*, letnik XI, št. 1, Ljubljana, marec 1995, str. 5-27.

⁸ Bibliografija prispevkov o arhivih in arhivistiki v časopisih, časnikih, radiu in televiziji v letu 1994 je objavljena v *Obvestilih Arhiva Republike Slovenije*, letnik X, št. 4, Ljubljana, december 1994, str. 67-82.

ki so nastali po lastnih iniciativah novinarjev ali družbenih skupin, katerih interese le-ti zastopajo, pa so povzročili v javnosti veliko zmede in nam škodovali (npr. o udbovskih, policijskih, partijskih arhivih), ker niso prikazovali problematike objektivno, ampak tendenciozno. Preventivna, objektivna informacija je v takih primerih bolj učinkovita kot pa kasnejši popravki. Mogoče pa bi bila, vsaj v večini primerov le, če bi arhivi imeli delavce, katerim bi bila skrb za stike z javnostjo osnovna naloga. Žal jih imajo le nekateri največji arhivi v svetu. Pri nas skrbimo za stike z mediji po malem vsi, od direktorja arhiva do arhivistov. Zato so ti, razen poročanja s tiskovnih konferenc, razstav in strokovnih posvetovanj, bolj naključni kot načrtni in glede na to smo z njihovim obsegom in kvaliteto lahko zadovoljni.

II. Pedagoška in izobraževalna dejavnost arhivov (brez izobraževanja lastnih delavcev in delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom)

Pri tej obliki dela za javnost gre predvsem za delo z mladino in interesnimi skupinami odraslih v obliki neposrednih (osebnih) stikov, glavni smotri pa so: predstavljanje arhivskega gradiva in uporabnosti za različne namene ter s tem širjenje zavesti o njegovem pomenu, usposabljanje za uporabo različnih zvrsti arhivskega gradiva v raziskovalne in druge namene ter s tem ustvarjanje baze naših bodočih "strank", v najširšem smislu pa tudi razvijanje zgodovinske narodne zavesti pri mladini. Vse to je mogoče delati samostojno oziroma v sodelovanju z društvi ter drugimi organiziranimi ali ad hoc sestavljenimi interesnimi skupinami ter z vključevanjem v redni vzgojnoizobraževalni proces mladine, predvsem pri pouku zgodovine.

1. Samostojno, na lastno pobudo ali na pobudo od zunaj, organizirajo arhivi predvsem vodstva po razstavah in predavanja za šolske in druge skupine o arhivih in arhivskem gradivu, njegovih posebnostih ter možnostih in način uporabe. Ta so po vsehni lahko splošna (generalna predstavitev arhiva) ali specilana (npr. predstavitev pomena in načina uporabe specialnih zvrsti arhivskega gradiva kot so zemljiško-davčni katastri, urbarji in podobno ali arhivskih fondov občin, šol, gospodarskih organizacij, torej predvsem gradiva, ki vsuže veliko podatkov za raziskovanje krajevnega zgodovine).

2. K rednemu ali načrtnemu sodelovanju v vzgojno-izobraževalni organizaciji nas zavezuje zakon.⁹ Arhivski strokovnjaki predavajo arhivistiko v okviru študijskih programov zgodovine na obeh slovenskih univerzah. Na stopnji

srednješolskega izobraževanja je bil napisan učbenik o arhivistiki,¹⁰ žal pa je bila ta kot samostojen predmet z reformo usmerjena izobraževanja ukinjena. Predavanja arhivistov o arhivistiki pri pouku zgodovine na srednjih, deloma tudi osnovnih šolah, so utečena oblika vzgojno-izobraževalnega dela le v nekaterih regionalnih arhivih (Ptuj, Nova Gorica, Ljubljana), v drugih pa so le občasna. Razlogov za tako stanje je več. Za načrtno, permanentno vzgojnoizobraževalno delo nimamo niti sistematiziranih niti dovolj strokovno, predvsem pedagoško izobraženih kadrov, prav tako ne ustreznih prostorov in tehničnih možnosti reproduciranja in zavarovanja arhivskega gradiva pred poškodbami zaradi uporabe. Materialno varstvo arhivskega gradiva in uporaba originalov (pri nas 99% ves uporabe) sta si namreč v nasprotju. Brez uporabe arhivskega gradiva pa vzgojnoizobraževalno delo nima efekta.

Kljub temu, da so bili pogoji za vzgojno-izobraževalno delo v preteklosti še slabši, kot so danes, pa je to delo celo starejše kot nekateri naši arhivi, saj sega že v prvo polovico desetletja. Nekateri udeleženci tega posvetovanja se bodo še spomnili takratnih akcij Teden arhivov, ki so vsebovale poleg splošno-informativnih tudi vzgojno-izobraževalne elemente. Predavanja o arhivih in arhivskem gradivu za srednješolce in visokošolce so stara že preko 30 let, vodstva po razstavah pa toliko kot razstavna dejavnost. Želje, da hi to delo teklo bolj organizirano in v večjem obsegu, pa zahtevajo tehten razmislek. V ta namen bi morali že v naših letnih delovnih programih predvideti vsebino in število predavanj oziroma učnih ur ter jih glede na vsebino ponuditi šolam in drugim skupinam, pri oblikovanju vsebine pa bi morali upoštevati tudi njihove interese. Odziv hi bil najhrž dober, vprašanje pa je, če ne bi bil to glede na naše objektivne možnosti prevelik zalogaj.

III. Delo s publikacijami - izdajateljska in založniška dejavnost arhivov

Vsak od teh treh pojmov ima drugačno vsebino. Poznamo primere, ko je arhiv publikacijo vschinsko pripravil in izdal, založil pa jo je nekdo drug, ali pa jo je arhiv le pripravil, izdal in založil pa nekdo drug. Žal so velike in majhne slovenske založniške hiše vedno bolj komercialno usmerjene in vedno manj pripravljene zalagati naše publikacije. Zato v slovenskih arhivih veliko večino publikacij vsebinsko pripravimo, izdamo in založimo sami ali v sodelovanju s kakšno drugo znanstveno ali kulturno institucijo in le o teh publikacijah govorim v referatu.

Ker arhive navzven predstavljajo direktorji, tudi odgovarjajo za izdane publikacije. Pri izdajateljskem delu so jim v večjo ali manjšo pomoč

⁹ Zakon o naravni in kulturni dediščini, 71. člen (Ur. l. SRS, št. 1/81).

¹⁰ Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1984, 170. str.

stalni ali za vsako publikacijo posebej sestavljeni uredniški odbori, ki poleg tega, da dajejo mnenja o primernosti rokopisov za objavo, opravljajo tudi tehnično-uredniška dela in skrb za tisk, oblikovanje, lekturo in morebitne prevode, medtem ko mora korektorska dela navadno opraviti avtor sam. Noben slovenski arhiv pa nima sistemiziranega delavea, kateremu bi bila publika- cijska dejavnost glavna, če že ne edina naloga.

V navadi je že, da delimo arhivske publikacije v naslednje skupine: izobraževalni pripomočki (strokovni priročniki, učbeniki), pripomočki za uporabo arhivskega gradiva (vodniki, inventarji), objave arhivskega gradiva, splošno-informativne arhivske publikacije, periodična strokovna gla- sila, razstavniki katalogi, arhivske in zgodovinske strokovne razprave (Zgodovinski arhiv Ljubljana jih je izdal že v sedemdesetih letih, v zadnjem času tudi Arhiv Republike Slovenije).

Ocenjujem, da so arhivi skupaj z Arhivskim društvom Slovenije in nekdanjo Skupnostjo arhi- vov Slovenije do danes izdali precej preko 200 publikacij¹¹ in ni razloga, da z obsegom te dejavnosti ne bi bili zadovoljni, tako v smislu zastopanosti po skupinah kot po arhivskih zavo- dih. Pregled obojega in kvalitativna analiza publikacij bo predmet omizja. Zato se tu ome- jujem le na nekatera organizacijska in materialna vprašanja, povezana s to dejavnostjo: plani- ranje, financiranje, naklada in s tem povezana razmnoževalna oziroma tiskarska tehnika, avtor- stvo in razpečevanje.

Vsi arhivi v svojih letnih delovnih in finanč- nih programih planirajo izdajanje publikacij, raz- log je predvsem za to dejavnost potreben denar, niso pa ti plani plod dolgoročne izdajateljske politike, z izjemo izdajanja vodnikov po fondih in zbirkah posameznih arhivov. Izdajanje inven- tarjev, virov in strokovnih razprav je v glavnem nenačrtno. Ediciji objav arhivskega gradiva za zgodovino Ljubljane v preteklosti in Maribora v sedanjosti sta izjemi. V veliki večini pa je pla- niranje izdaj odvisno od strokovne usposob- lenosti, pridnosti in natančnosti arhivskih delav- cev, zadolženih za posamezne arhivske fonde in zbirke oziroma od tega kateri inventar, objava ali razprava je izdelana do takšne stopnje, da jo je mogoče objaviti brez dodatnega arhivističnega dela. Premalo pa upoštevamo najpomembnejše kriterije za izdajo neke publikacije, kot so pomembnost in zgoščenost informacij v obdelanem ali objavljenem gradivu in potencialni krog upo- rahnikov. Ravnamo se po načelu boljše nekaj kot nič.

Skoraj edini financer vse naše založniške de- javnosti je Ministrstvo za kulturo Republike Slo- venije. Ministrstvo za znanost in tehnologijo za- hteva za malo denarja veliko izpolnjenih pogo-

jev, zlasti formalnih, ki jih večinoma ne moremo izpolniti. Sodelovanje z založniškimi hišami ni možno, ker v svoji dejavnosti iščejo le zaslužek. Ker arhivi niso komercialne ustanove, v glavnem ne morejo svoje založniške dejavnosti prilagajati trgu, pa tudi v primerih, ko so to storili (naprimer izdaja koledarjev v Arhivu Republike Slovenije) niso od tega materialno imeli nič, za kar je med drugim krivo tudi pomanjkanje izkušenj na področju "biznisa".

Denar, namenjen za izdajanje publikacij, se porabi v glavnem za plačilo stroškov tiska in avtorskih honorarjev morebitnih zunanjih sode- lavecev, čeprav lahko po pogodbah o avtorskem delu izplačujejo arhivi avtorske honorarje tudi lastnim delavcem, v višini, ki je stvar dogovora (Ministrstvo za kulturo predlaga od 30 do 50% polnega avtorskega honorarja, glede na zahtev- nost znanj za pripravo publikacij).

Tiskarska oziroma razmnoževalna tehnika naših publikacij je v večini primerov cenena, prav tako oblikovanje in vezava. To je pri na- kladah, ki obsegajo v povprečju od 200 do 300 izvodov, razumno, tako kot je z redkimi izje- mami razumna tudi tako majhna naklada. Krog uporabnikov naših publikacij je pač majhen, o bralcih v glavnem ne moremo govoriti. Večina naklade se zamenja ali podari, najmanj pa proda. Še celo specialne knjižnice ponavadi pridejo do izvodov zastoj, narodni in študijske pa preko obveznih izvodov. Večina uporabnikov ima pu- blikacije na razpolago v knjižnicah institucij, v katerih delajo. Mnenja, da je za majhno prodajo kriva naša nesposobnost na področju reklami- ranja in prodaje, ne morem podpreti. Publikacije, ki imajo UDK in ISBN klasifikacijo, imeti pa hi- ju morale vse, so v dnevnem tisku omenjene že v času tiskanja. Na tiskovnih konferencah so pred- stavljene novinarjem in drugim morebitnim in- teresentom in poročila s tiskovnih konferenc javni informacijski mediji objavljajo dokaj redno. Poročila o publikacijah so objavljena tudi v peri- odičnih strokovnih glasilih tistih strok, iz katerih pričakujemo največ zanimanja zanje. Večina ar- hivov ima lastne publikacije tudi stalno razstav- ljene v prostorih, kjer jih lahko vidi vsak, kdor pride v arhiv, prav med obiskovalci arhivov pa je največ potencialnih uporabnikov naših publi- kacij. Večja reklama bi hila predraga, prodaje pa ne bi bistveno povečala.

IV. Razstavna dejavnost

Prirejanje arhivskih razstav je tista oblika ne- posrednih stikov z javnostjo, ki je bila v svetu že zgodaj predmet teoretičnih člankov, v slovenski arhivski strokovni literaturi pa jih doslej pogre- šamo. Kljub temu pa sega ta naša dejavnost že v sredo petdesetih let in je temu primerno dobro razvita.

Arhivske razstave lahko obravnavamo vsaj s štirih vidikov: konceptualno-vsebinskega, teh-

¹¹ Pregled publikacij, izdanih do oktobra 1982, vsebuje katalog Razstave publikacij arhivov in arhivskih organizacij v Sloveniji, Ljubljana 1982, 14 strani.

nično-oblikovnega, vzgojno-izobraževalnega in materialno-varstvenega. Ti vidiki se delno prekrivajo.

Glede na koncept vsebine smo v Sloveniji doslej pripravljali predvsem razstave, na katerih smo s pomočjo arhivskega gradiva pojasnjevali posamezne dogodke ali procese v naši politični, kulturni ali gospodarski zgodovini. Tako zasnovane razstave so bile tudi najodmevnejše. Z nekaterimi smo bili vključeni v širša družbena dogajanja, na primer praznovanja obletnice političnih ali kulturnih dogodkov, te so bile večinoma večje in planirane vsaj za dve leti vnaprej, medtem ko se večina razstav planira le za leto vnaprej, čeprav je lahko ideja zanje že starejša in so lahko že prej opravljena kakšna pripravljajla dela.

Velika večina arhivskih razstav je v strokovnem in organizacijskem pogledu delo enega samega arhiva. Sodelovanje med arhivi ter med arhivi in drugimi kulturnimi institucijami je omejeno v glavnem le na izposojno dokumentov, le v izjemnih primerih tudi muzejskih predmetov, največkrat pa arhivi razstavljajo le gradivo, ki ga hranijo sami, kar ima vrsto prednosti, saj tako niso ozko vezani na trajanje razstave, odpadejo neprijetna koordinacijska dela in zavarovalne premije, pa tudi slabosti (premajhna reprezentativna vrednost razstavljenega gradiva glede na obravnavano temo, zlasti če ima razstava ambicijo pokriti ves slovenski prostor).

Pri interdisciplinarnih, muzejsko-arhivskih razstavah so bili doslej nosilec vedno muzeji, kar je razumljivo. Arhivi so pri takih razstavah sodelovali na različnih nivojih, od soavtorstva prek izbora arhivskega gradiva do enostavne medinstitucionalne izposoje gradiva po izboru muzeja. Z galerijami, knjižnicami in zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine smo doslej obojestransko sodelovali le na nivoju izposoje razstavnega gradiva in strokovnega svetovanja na neformalni ravni. Arhivi so zakonsko zavezani le za pripravljanje razstav arhivskega gradiva, posebno tistega, s katerim upravljajo, zato niso dolžni organizirati interdisciplinarnih razstav. Žalčljeno pa je, da bi pri takih razstavah sodelovali na višji ravni, kot smo doslej.

Kot na vse razstave tudi na naše prihaja vedno bolj ali manj stalna publika: poklicni skrbniki za našo kulturo, deloma tudi naravno dediščino, znanstveni in drugi delavci inštitutov, kjer so zaposleni predvsem zgodovinarji, in prosvetni delavci, spet predvsem s področja zgodovinskih in sorodnih ved, v manjši meri pa tudi drugih družboslovnih ved. Ti organizirajo tudi obiske svojih učencev (v manjših mestih je morda drugače). Ta publika je toliko številna, da jo je pri planiranju razstavne dejavnosti pametno upoštevati. Nekaterih razstav Arhiva Republike Slovenije ta publika ni vzela za svoje, npr. razstave s področja filmske in športne dejavnosti. Čeprav smo pričakovali, da jih bodo nadomestili tisti obiskovalci,

ki bi jih že zaradi njihovega poklica takšna razstava morala zanimati, zato smo v njihovih krogih napravili tudi precejšnjo reklamo, se to ni zgodilo.

Nekateri arhivski delavci menijo, da imajo naše razstave v povprečju premalo obiskovalcev ter da bi jih bilo ob drugačni razstavniki politiki in udarnejši reklamni mnogo več. S prvim delom trditve se še lahko strinjam, z drugim nikakor. Tako kot ljudje nikoli ne bodo množično kupovali naših publikacij, ne bodo nikoli trumoma obiskovali naših razstav. Res je, da vložek v reklamo vpliva na število obiskovalcev, vendar le do določene mere. Mnogo več bi na tem področju dosegli, če bi si uspeli pridobiti lastne ustrezne razstavne prostore, saj vemo, da ga ima le Pokrajinski arhiv Maribor, pa še ta premajhnega.

Že v sedemdesetih letih smo se zavedali, da ni važno le kaj razstavljamo, ampak tudi kako. Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana sta za oblikovanje razstav že takrat angažirala zunanje sodelavce, večinoma arhitekte, res pa je, da so bili ti glede možnosti oblikovanja zaradi pomanjkanja denarja za nakup kakršnekoli razstavne opreme razen stekel, vrvi, in žebeljev zelo omejeni. Arhiv Republike Slovenije je na primer uporabljal cenene sestavljive razstavne panoje in vitrine, delane le za nekajletno uporabo, natančno 20 let, oh tem jih je izposojal tudi drugim. Do nedavna je bila glavna finančna postavka pri stroških razstave tisk kataloga, največkrat črno belega. Pri zadnjih dveh večjih razstavah Arhiva Republike Slovenije pa so oblikovalci le dobili svojo možnost in jo izkoristili do te mere, da bi bilo najbolj prav govoriti o dvojnem avtorstvu, vsebinskem in oblikovnem. Manjše, priložnostne razstave pa še vedno delamo kot "obešanke", ki so poceni, vendar koristne in navadno zelo učinkovite. Priložnosti za take razstave so lahko različne: tiskovne konference, strokovna posvetovanja, predavanja za šolarje in druge občane in podobno.

Dokumenti so praviloma razstavljeni v originalu (izjema so le razstave fotografij, ne glede na to, ali so originali na papirju, filmskem traku ali v kaki drugi obliki) in to iz dveh razlogov: prvič, nimamo niti tehničnih, niti finančnih možnosti izdelati za razstavo dovolj kvalitetnih reprodukcij originalov, drugič pa ima original tudi unikatno vrednost, reprodukcija pa je s tega vidika ponaredek. Čeprav skušamo z izborom tehnične opreme in zagotovitvijo ustrezne mikroklimi čim bolj preprečiti poškodbe v času razstavljanja, teh ni mogoče povsem preprečiti. Največ poškodb je zaradi svetlobnih vplivov. Dokumenti zaradi svoje glavne vrednosti, to je napisane vsebine, ne morejo hiti slabo osvetljeni, saj želimo, da bi jih obiskovalci razstav brali (ali pa vsaj regeste njihove vsebine). Svetloba, potrebna za branje, pa v nekaj mesecih pisavo zanesljivo poškoduje.

Prirejanje arhivskih razstav je poleg predstavljanja arhivskega gradiva in njegovega pomena javnosti opravičljivo še iz drugega razloga, namreč izdajanja razstavnih katalogov, ki spremljajo vse pomembnejše arhivske razstave od začetka sedemdesetih let dalje. Večina vsebuje strokovne razprave na temo, ki jo predstavlja razstava, njihovi avtorji so nemalokrat strokovnjaki zunaj arhivov, najpomembnejše pa je to, da je za vsako razstavo opravljeno neko raziskovalno delo, h kateremu nas zavezuje zakon prav tako kot k prirejanju razstav. To delo se kaže v izboru dokumentov, ki določeno razstavno temo najbolj predstavljajo in so bili zgodovinarjem raziskovalcem velikokrat še neznani, ter v njihovi objavi ali opisu njihove vsebine. Razstavniki katalogi nam tako v precejšnji meri nadomeščajo medfondovne ali celo medarhivske tematske vodnike po arhivskem gradivu, saj so na strokovno dobro pripravljeni razstavi razstavljeni najbolj reprezentativni dokumenti o problematiki, ki jo ohranja razstava, ne glede na to, kje se branijo.

V. Delo z neposrednimi uporabniki arhivskega gradiva

To področje obsega delo v čitalnici in zunaj čitalnice.

O arhivskih čitalnicah je bilo res že veliko napisanega, vendar le s tehničnega vidika in z vidika dostopnosti arhivskega gradiva iz vsebinskih in organizacijskih razlogov. Večkrat slišimo, da je čitalnica za arhiv "okno v svet". Število obiskovalcev čitalnic narašča iz leta v leto. Prihajajo poklicni raziskovalci, ki bolj ali manj natančno vedo, kaj hočejo, raziskovalci amaterji, ki so navadno sposobni uporabljati arhivsko gradivo le po nasvetih in s pomočjo delavcev čitalnice, in stranke, ki iščejo potrdila oziroma dokazila za upravno-poslovne namene oziroma ne nameravajo same uporabljati gradiva. Zlasti zadnji dve skupini bi potrebovali več naše pozornosti ne le strokovnem arhivističnem smislu, ampak v smislu komuniciranja z njimi. To pa hi moralo biti na višjem kulturnem nivoju kot je po upravnih uradih, kajti arhivi so predvsem kulturne institucije. Čitalniška služba, kot je zamišljena, je prilagojena predvsem izpolnjevanju zahtev in želja prve skupine. Delavec v čitalnici ima že dovolj dela z evidentiranjem obiskovalcev, sprejemanjem naročil, izdajanjem gradiva in pripomočkov za njegovo uporabo ter nadzorovanjem uporabe, zato obiskovalcem, laikom na področju raziskovanja s pomočjo arhivskega gradiva, ne more še razlagati, da arhiv ni knjižnica, kaj je to gotica ali zakaj stranka ne more dobiti potrdila o zaposlitvi, če je delala na črno. Uporaba arhivskega gradiva je za kakršnokoli raziskovanje, znanstveno ali v upravno-poslovne namene, bolj zahtevna kot uporaba vseh drugih nosilcev informacij in zahteva največjo strokovno usposob-

ljenost. Res ima vsakdo pravico do uporabe arhivskega gradiva, vendar le pod določenimi pogoji, ki jih predpisuje zakonodaja.¹² Ta predpisuje pravila ravnanja tako delavcem arhiva kot uporabnikom arhivskega gradiva. Med pogoji za uporabo pa ne najdemo ničesar o strokovni usposobljenosti uporabnikov gradiva in s te plati ni mogoča nobena omejitev, na primer tudi nekemu, ki ne zna niti nemščine niti latinščine, ne moremo preprečiti uporabe originalnega srednjeveškega urbarja. Uporaba sicer ne bi smela prizadeti arhivskemu gradivu škodo, vendar tega pogoja pri uporabi originala ni mogoče dosledno spoštovati. Arhivski delavci smo zainteresirani, da čim več podatkov iz arhivskega gradiva pride do javnosti in z vsem svojim delom to tudi omogočamo. Vendar bi morali preprečevati uporabo arhivskega gradiva, če je že vnaprej jasno, da od nje ne bo nikakršnega učinka. Morda bi se kdo po enournem predavanju o tem, kaj je arhivsko gradivo, v kakšnem primeru lahko v njem pričakujemo podatke, ki nas zanimajo, in kako je mogoče priti do njih, katera znanja so pri tem potrebna itn., premislil, kar ne bi škodovalo nikomur, koristilo pa arhivskemu gradivu. Tu pa se stikata področje neposredne uporabe arhivskega gradiva in področje vzgojno-izobraževalnega dela v arhivih. To bi moralo namreč poleg večanja zanimanja za arhivsko gradivo in našo dejavnost ter usposabljanja za uporabo gradiva tudi opozarjati na možnost poškodb in celo uničenja zaradi nepravilne ali prepogoste uporabe. Kakšen uporabnik manj, če je le-ta le številka v statistiki, nas ne bi smel skrbeti, pa čeprav je število uporabnikov poleg količine gradiva, ki ga hrani nek arhiv, glavni argument pri dokazovanju naših materialnih in drugih potreb.

Reševanje pisnih vlog strank, ki želijo podatke predvsem za upravne in poslovne namene, je kot oblika stika z javnostjo pri nas, kar zadeva teoretične obravnave, še najbolj zanemarjeno, čeprav ravno obseg tega dela posebno v zadnjih dveh letih najhitreje narašča. Čeprav sicer v referatu ne govorim o izobraževanju lastnih delavcev, menim, da bi se dalo brez vlaganja velikih sredstev in strokovnih naporov hitro izboljšati odgovore na vloge strank po vsebinski in formalno-upravni strani. Občani, ki kontaktirajo z arhivom po tej plati, so v zadnjih letih mnogo številnejši od uporabnikov arhivskega gradiva za raziskovalne namene, obiskovalcev razstav in predavanj ter od bralcev naših publikacij. Zato hi morali bolj paziti na to, da jim s počasnostjo, površnostjo in nezainteresiranostjo pri reševanju njihovih vlog ne bi dajali razlogov za slabo mnenje o nas.

¹² Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 34/81).

ZAKLJUČEK

Slovenski arhivi se zavedajo pomena dela za javnost in stikov z javnostjo, to delo ima že tradicijo. V primerjavi z osnovnim arhivskim delom in delom za javnost v tujini je dovolj obsežno in razmeroma vsestransko. Pojdimo le v smeri kvalitete, ne pa v povečanje obsega.

Za morebitno oblikovanje smernic za nadaljnji razvoj te naše dejavnosti pa bo potrebno počakati vsaj do konca tega zborovanja.

ZUSAMMENFASSUNG

ÖFFENTLICHKEITSARBEIT IN DEN SLOWENISCHEN ARCHIVEN

VLADIMIR KOLOŠA

Der Öffentlichkeitsarbeit wurde in der Fachdiskussion bisher nur wenig Platz eingeräumt. Dies bedeutet jedoch nicht, daß dieses Tätigkeitsfeld auch in der Praxis vernachlässigt wurde. Ganz im Gegenteil: in diesem Arbeitsbereich kann die slowenische Archivistik auf eine jahrzehntelange Tradition zurückblicken und entspricht dem europäischen Durchschnitt, was auch von Auslandsexperten bestätigt wird. Unter Öffentlichkeitsarbeit werden bei uns fünf Tätigkeitsfelder subsumiert: Öffentlichkeitsarbeit in den Medien, pädagogische und Bildungsarbeit (hierher gehört auch die Zusammenarbeit mit allgemeinen Bildungsinstitutionen auf allen Ebenen), Veröffentlichungs- und

Verlagstätigkeit der Archive (die vor allem in den letzten 20 Jahren große Fortschritte erzielt hat), Ausstellungstätigkeit (existiert seit der Mitte der fünfziger Jahre und kann auf die längste Tradition zurückblicken) und der Umgang mit den Benutzern des Archivgutes (Kontakt mit Lesern in Archiv-Lesesälen und Korrespondenz mit Benutzern - die Zahl der letzteren nimmt in den letzten Jahren stark zu).

SUMMARY

PUBLIC ACTIVITIES AND PUBLIC RELATIONS OF THE SLOVENE ARCHIVES

Although the issues connected to the public activities and public relations of the Slovene archives were only scarcely dealt with in professional publications, they were not neglected in archival practice. On the contrary, the activities have a long tradition and, as foreign professionals also established, can be easily compared to similar activities in Europe. They can be divided into five levels: public relations through mass media, pedagogical and educational activities of the archives (among them is also the cooperation with general educational institutions on all levels), publishing and editorial activities of the archives, which have grown markedly during the last twenty years, exhibitional activities (with the oldest tradition dating back to the mid-fifties), and giving assistance to the users of archival material (to the visitors of the archives' reading rooms as well as dealing with written inquiries; the number of the last has increased rapidly in the last few years).

Vojvoda Avgust Brunšviško-Lüneburški v svoji biblioteki, nameščeni nad konjskim hlevom v Wol-fenbüttlu, grafika, okoli 1650. Biblioteka je ob njegovi smrti leta 1666 obsegala okrog 135000 spisov v 31000 zvezkih, med njimi nad 2500 rokopisov. Menda je bila tedaj največja knjižnica na svetu.